

У межах етики війни обговорюються й часткові нормативні питання щодо уточнення загального змісту якогось із принципів. Прикладом може бути суперечка про симетричний або асиметричний моральний статус солдатів, які беруть участь у справедливій та несправедливій війні. Інші питання виникають у зв'язку з необхідністю застосовувати принципи справедливої війни до військових конфліктів особливого типу (гуманітарних інтервенцій, превентивної війни, війни за участю недержавних суб'єктів).

Отже, останнім часом теорія справедливої війни трансформується у зв'язку з впливом теоретичних та політичних обставин. Це не означає, що нормативні критерії, що формуються її прихильниками, підлаштовуються під миттєві інтереси та мінливі тенденції міжнародної політики, а виражає саму суть прикладної етики, яка виросла з необхідності вирішувати моральні дилеми сучасності, перевіряти на міцність і постійно коригувати центральні нормативні переконання епохи. Сучасні етики мають «надію на те, що їхня робота може стати керівництвом для створення нових міжнародних інститутів, які зможуть переглянути закони збройних конфліктів і привести їх у більшу відповідність до морального закону»[2, С.154].

Список використаних джерел

1. Кравченко В.Ю. Теорія «справедливої війни» для XXI століття. Грані. № 3 (77). 2011. С.162-165.
2. Джефф Макмаан. Переосмысляя «справедливую войну» / Пер. с англ. Марины Бендет. Логос. №3, 2019. 139-156. URL: <http://www.intelros.ru/readroom/logos/o3-2019/39767-pereosmyslyaya-spravedlivuyu-voynu.html>
3. Пащенко В. І., Кравченко В.Ю. Практика та теорія «справедливої війни» в XXI столітті. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2016. № 1. С. 4-12.

Лук'яненко Олександр Вікторович

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри культурології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

«РУССКИЙ МИР» ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО МИРУ: РЕЛІГІЙНИЙ ФРОНТ ПЕРШОГО ДНЯ ВІЙНИ

Війна росії з Україною, з ідеєю створення «русского мира» в основі, одним зі своїх стрижнів має православ'я в його московській інтерпретації. Особливого звучання ця новітня етнорелігійна окремішність набуває в посланнях очільника церкви патріарха Кирила (Гундяєва). Його проповіді та звернення нагадують політичні агітки доби розвинутого соціалізму, де замість посилань на твори Леніна та Брежнєва добірно ставлять цитати зі Святого Письма в довільній інтерпретації.

У своєму зверненні до архіпастирів, пастирів, ченців і всіх вірних Російської Православної Церкви від 24 лютого 2022 року патріарх не висловив жорсткої позиції з приводу війни, завуальовано підтримує тези з промови Володимира Путіна, що передувала відкритій агресії північного сусіда супроти України [1]. З одного боку, лексика відозви налаштувала на емпатійне ставлення до страждань українців: «з глибоким і серцевим болем сприймаю страждання людей», «глибоко співпереживаю всім, кого торкнулася біда».

З іншого боку, він не називав речі своїми іменами – війна так і не була названа війною, убивства – убивствами, а окупація – окупацією. Натомість ужито нейтральні фрази типу «події, що відбуваються», «сторони конфлікту», «подолати поділи і протиріччя».

Кирило Гундяєв продовжив утверджувати лінію президента РФ щодо невизнання окремішності українського народу, ствердження його меншовартості та вторинності, похідної ролі від великоросійського. Це видно з преамбули звернення, де єпископ традиційно називає себе патріархом «всієї Русі» та предстоятелем церкви, паства якої знаходиться в Росії, Україні та інших країнах, укотре не визнаючи надання томосу православної церкви України вселенським патріархом Варфоломієм, опосередковано спростовуючи ідею про самоврядність української православної церкви під орудою митрополита Онуфрія. Ця ж ідея єдності піднімається ще кілька разів. Удруге патріарх апелює до «спільної багатовікової історії» України з росією, що мала б слугувати цементувальним елементом у відносинах між двома державами. Наперед знову висувуються хрестоматійні приклади зазіхання Москви на спадщину Русі. Серед них назване хрещення Русі святим рівноапостольним князем Володимиром. Саме ця «хрестильна» концепція у 2014 році входила до ідеологічних пояснень анексії Криму – місця хрещення князя Володимира у Корсуні, яке мало належати «істинній Русі».

Утретє ідея єдиного і неподільного «русского міра», який мав постати в ході путінського походу на захід, завуальовано пролунала в заклику «всю повноту Російської Православної Церкви підносити суто, гарячу молитву про якнайшвидше відновлення миру». Під повнотою мається на увазі наявність майже 50% приходів РПЦ саме на території України, які й мали б підносити гарячі молитви за мир у його московському потрактуванні.

Останнім прихованим посилом про єдність усіх стає, на перший погляд, нейтральний заклик до молитовного єднання: «Всемилостивий Господь заступництвом Пречистої Владичиці нашої Богородиці та всіх святих нехай збереже російський, український та інші народи, які духовно об'єднує наша Церква!» Проте саме останні слова про об'єднання народів є частиною концепції «русского міра» – нематеріального за суттю, межі якого фіксуються найперше мовою та вірою, а вже потім військовою присутністю та демаркацією кордонів.

Це була перша відповідь московського патріарха на звернення Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Онуфрія до вірних та до громадян України, опублікованого о 13:06 того ж дня [2]. У ньому предстоятель УПЦ опускає пишність звернення та уникає багатослівності у перерахунку адресатів, обмежуючись емоційно близьким «дорогі брати і сестри» – тією ж фразою, якою свого часу до народу звернувся після мовчанки Йосип Сталін, аби розбудити колективне підсвідоме, загнане під штучність «товарищей» та «гражданочок». Онуфрій адресує своє звернення не лише до своєї пастви, але й до всіх громадян України.

З його промови видно, що очолювана ним церква опинилася перед дилемою: замовчувати війну вже було неможливо, називаючи її різними іменами. Тому в його промові пробиваються слова та фрази, що свідчать про болісну для багатьох ієрархів проросійської інституції україноцентричність позиції: «сталася біда. На превеликий жаль, Росія розпочала військові дії проти України». Звучать заклики молитися «за Україну, за наше військо і наш народ». За своєю суттю, дається вказівка у великій ектинії розуміти звернення до Бога як молитву за Україну, а не за «єдину святу Русь» у її москвоцентричному розумінні, як до того побутувало в багатьох приходах. І «наш народ» уже не є «народ святої Русі» від Мукачєва до Владивостока – це віднині українці. Осібне місце варто приділити заклику молитви за українське військо: «В цей трагічний час ми виражаємо особливу любов та підтримку нашим воїнам, які стоять на сторожі та оберегають і захищають нашу землю і наш народ. Нехай Бог їх благословить і береже!» З огляду на те, що в публічному просторі під час ушанування загиблих українських воїнів окремі високопоставлені представники УПЦ неодноразово демонстрували позицію, що не збігалася із загальним тоном у країні, такі заклики можна вважати тектонічним зсувом.

Паралельно з цим нікуди не зникла ідея «єдиної колиски», яка глибоко вкорінилася у свідомість представників УПЦ. Свідченням цьому є звернення до російського диктатора. І хоча акт агресії відкрито називається війною, а відповідь українських збройних сил позиціонується як відстоювання суверенітету та цілісності України, митрополит Онуфрій надає їй статусу братовбивчої. Як і у випадку зі зверненням патріарха Кирила, аргумент один – «український і російський народи вийшли з Дніпровської купелі хрещення і війна між цими народами – це повторення Каїнового гріха, який по заздрості убив свого рідного брата. Така війна не має виправдання ні у Бога, ні у людей». Отже, половинчатість світоглядних зрушень не дає можливості говорити про повне усвідомлення загрози «руського міра», що нависла над Україною.

Послання митрополита УПЦ має випереджальну дію. Він передчуває, що напад Росії спровокує хвилю агресії проти його релігійної організації. Тому в тексті промови неодноразово звучать заклики до «здорового глузду, який навчає нас вирішувати свої земні проблеми у взаємному діалозі

та взаємному розумінні». Єпископ відчуває, що наближатиметься хвиля переходів громад до УПЦ, викликана логічними питаннями про політичну орієнтацією деномінації. Тому він передчасно закликає «забути взаємні чвари і непорозуміння та об'єднатися любов'ю до Бога і до нашої Батьківщини». Усе це підсилюється ідеєю покаяння і взаємопрощення заради досягнення миру: «щиро надіюсь, що Бог простить нам наші гріхи і мир Божий запанує на нашій землі та у всьому світі!»

Відозва митрополита Київського і всієї України Єпіфанія так само звернена до братів і сестер, без перерахування ієрархій та чинів [3]. У ній присутня геополітика в неприхованій формі. Оратор називає речі своїми іменами, а агресорів не ховає за алегоріями та біблійними паралелями: «Попри тривалі, щирі, наполегливі зусилля України та всієї міжнародної спільноти стався неспровокований, підступний, цинічний напад Росії та Білорусі на Україну».

Митрополит не добирає м'яких слів, визначаючи однозначність наслідків у духовній площині для росії: «Ті, хто розпочав і веде агресивну війну проти України, повинні знати, що за законом Божим та за законами людськими вони – вбивці та злочинці. І за їхній злочин вони дадуть відповідь перед Всевишнім та перед людством, не уникнувши осуду та покарання». Саме тому в його зверненні гостро звучать гуртувальні патріотичні фрази: «спільне завдання», «дати відсіч ворогу», «захистити рідну землю». Це радше промова перед боєм, індульгенція на ратні подвиги, аби забезпечити «наше майбутнє і майбутнє нових поколінь від тиранії, яку агресор прагне принести на своїх штиках».

Єпіфаній тут – більше державний діяч. Він чітко окреслює позицію своєї церкви: антиросійська, провладна прокиївська, яка визначається як богообрана та правдива: «Наше завдання зараз – згуртуватися, витримати перший удар, не піддаватися паніці. Ми віримо в промисел Божий і перемогу правди». Він відіграє роль медіатора між владою та громадянським суспільством, намагаючись передбачити можливі майбутні конфлікти: «Надзвичайно важливо не піддаватися на можливі внутрішні провокації, підтримувати порядок, виконувати розпорядження державної та військової влади України». Важливе значення має його особиста присутність у столиці та формування почуття єдності з паствою: «Як Предстоятель я перебуваю з вами, виконую свої обов'язки. В міру розвитку подій буду інформувати вас».

Митрополит устанавлює орієнтири для міжнародних роздумів: «за підтримки всього цивілізованого світу, буде переможений». Він ще раз підкреслить це, звернувшись до світового співтовариства про допомогу, протиставляючи росію та Білорусь світові, правду – брехні, добру волю – тиранії: «Звертаюся до міжнародної спільноти, до всіх релігійних лідерів світу із закликом підтримати Україну, змусити Росію та Білорусь негайно припинити агресію. Прошу про це всіх людей доброї волі».

Збройні сили стають центром для молитовного єднання: «Ми довіряємо нашим Збройним силам, нашим захисникам. Молитвою ми з усіма тими, хто на передньому краї боротьби з агресором». Епіфаній неодноразово наголошує на цьому. Удруге він закликає «всюди, де це можливо, ... духовенство та вірних регулярно підносити свої молитви за Україну, за перемогу, за наших воїнів» і благословляє читати акафіст до Покрова Пресвятої Богородиці та інші відповідні молитовні прохання.

З усіх очільників церков він – єдиний у своєму зверненні, хто тричи цитує Святе Письмо (Вих. 14:13-14, Іс. 8: 10, Мф. 26:52). Мета – довести богоугодність українського опору, підтримку «згори»: «Не бійтеся, стійте – і побачите спасіння Господнє, яке Він сотворить вам нині [...]; Господь буде поборювати за вас, а ви будьте спокійні» (Вих. 14:13-14). Дібрані цитати спрямовані також на духовне знищення ворога через порушення ним християнських законів співжиття у світі: «Всі, хто візьме меч, від меча і загинуть» (Мф. 26:52) та «Задумуйте задуми, але вони руйнуються; говоріть слово, але воно не збудеться: бо з нами Бог!» (Іс. 8: 10).

Прикметно, що Епіфаній завершує свою відозву словами молитви за Україну: «Боже Великий, Єдиний, нам Україну храни!» Загалом цим можна і визначити головну відмінність орієнтирів звернень трьох церковних ієрархів – будівничого «руського міра» патріарха Кирила, його ідейного побратима, заручника обставин, митрополита Онуфрія, та ідейного супротивника митрополита Епіфанія. У подальші дні російсько-української війни це релігійно-політичне протистояння лише набиратиме обертів.

Список використаних джерел

1. Обращение Святейшего Патриарха Кирилла к архипастырям, пастырям, монашествующим и всем верным чадам Русской Православной Церкви. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5903795.html>
2. Звернення Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Онуфрія до вірних та до громадян України. URL: <https://news.church.ua/2022/02/24/zvernennya-blazhennishogo-mitropolita-kijivskogo-vsijeji-ukrajini-onufriya-vernix-ta-gromadyan-ukrajini>
3. Звернення Митрополита Епіфанія з приводу нападу на Україну. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zvernennya-mytropolitya-epifaniya-z-privodu-napadu-na-ukrayinu/>